

Wojciech BOŁOZ*

Bioetyka. Jej historia i sposoby ujmowania

Bioetyka, to dyscyplina naukowa, która została powołana do istnienia na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Jej geneza jest związana z troską o przyszłość życia na Ziemi. Choć od powstania tej dyscypliny minęło niewiele ponad 30 lat, przeżywa ona niezwykle rozwój organizacyjny i merytoryczny. W wielu krajach, szczególnie zaś w tych najbardziej zaawansowanych gospodarczo, powstały i wciąż powstają w ramach wyższych uczelni i jako samodzielne placówki niezliczone instytuty bioetyczne, które prowadzą ożywioną działalność badawczą, edukacyjną i wydawniczą. Moda na bioetykę we współczesnym świecie związana jest z zagrożeniem naturalnego środowiska i możliwościami ingerencji w rozwój organizmów żywych będących następstwem odkryć w zakresie genetyki. Szczególny niepokój budzi perspektywa traktowania ciała i życia ludzkiego jako materiału poddawanego modyfikacjom przy pomocy metod inżynierii genetycznej, prokreacji wspomaganiej medycznie, transplantacji i określania czasu śmierci bez odwoływania się do godności ludzkiej i zasad etycznych.

Bioetyka jest nauką interdyscyplinarną, łączy bowiem ona wiedzę przyrodniczą (biologia, medycyna) i wiedzę o wartościach ludzkich (etyka) w tym celu, aby chronić i promować wszelkie życie: roślin, zwierząt i ludzi. Tak rozległy przedmiot oraz interdyscyplinarność sprawiają, że dyscyplina ta jest rozumiana i uprawiana w sposób bardzo zróżnicowany.

Określenia „bioetyka”, „bioetyczny” posiadają w języku polskim pozytywne konotacje. Słowa te we współczesnym polskim piśmiennictwie pojawiają się najczęściej w kontekście humanistycznym, zwykle wtedy, gdy zachodzi obawa, że godność człowieka poddawanego procedurom zaawansowanej biomedycyny może zostać naruszona. Przy medycznych instytutach naukowych i izbach lekarskich zostały nawet powołane do istnienia „komisje bioetyczne”, które mają na celu monitorowanie poprawności etycznej eksperymentów w zakresie nowych lekarstw i technik leczenia. Bioetyka wzbudza u większości ludzi nadzieję, że mimo nowych biotechnologii pozwalających na wspomaganą medycznie prokreację, transplantację ludzkich tkanek i organów oraz inne formy manipulacji ludzkim życiem, nie zostaną naruszone prawa osoby i wypracowane

* Instytut Ekologii i Bioetyki Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

przez stulecia sposoby odnoszenia się do pacjenta wyrastające z przekonania, że każdy człowiek posiada nienaruszalną godność.

Niekiedy jednak bioetyka ujmowana jest przede wszystkim jako dyscyplina mająca chronić ekosystem ziemski przed dalszą ekspansją gatunku *homo sapiens*. Bioetyka w tym rozumieniu nie utożsamia się z etyką medyczną, mającą na celu ochronę człowieka cierpiącego, ale dyscypliną, która dla ochrony życia na Ziemi, gotowa jest poświęcić życie ludzkie. Nic zatem dziwnego, że w niektórych krajach dyscyplina ta nazywana jest „nową bioetyką” i traktowana jako „koń trojański”. Mówiąc bowiem o ochronie życia na Ziemi, faktycznie dopuszcza, a nawet promuje, eliminację istnień ludzkich. Autorów piszących w tym duchu określa się mianem „nowych bioetyków”, a więc nie sprzyjających człowiekowi, ale zorientowanych przeciwko niemu¹.

1. Historyczne tło powstania bioetyki

Poszukując okoliczności, które przyczyniły się do powstania bioetyki trzeba wskazać na naukowe i kulturowe uwarunkowania lat sześćdziesiątych XX wieku. Był to czas szybkiego rozwoju w dziedzinie biomedycyny, który zaowocował dializą nerek, transplantacją organów, bezpieczniejszymi metodami aborcji, pigułką antykoncepcyjną, diagnozą prenatalną, sztucznym respiratorem, a nawet przewidywaniami dotyczącymi inżynierii genetycznej. Równoległe do tych zmian w medycynie pojawiają się sukcesy w dziedzinie techniki i przetwarzania surowców naturalnych oraz przyspieszony rozwój ekonomiczny. Umożliwiały one szybkie bogacenie się społeczeństw, ale także coraz pełniejszą penetrację środowiska naturalnego i jego podporządkowanie interesom ludzkim.

Rozwojowi naukowemu i technicznemu towarzyszyły szerokie zmiany społeczno-kulturowe. Dekolonizacja i ruch praw człowieka oddziaływały na wyobraźnię ludzką, skłaniały do poszerzania barier wolności jednostki, grup i całych społeczeństw. Zaczęły się nawet pojawiać idee wyzwolenia człowieka od determinizmu natury i przekroczenia kondycji ludzkiej przy pomocy nowych osiągnięć w dziedzinie technologii.

Równoległe do rozwoju biomedycyny dokonywały się szybkie przemiany w innych dyscyplinach naukowych, w tym także w dziedzinie nauk technicznych i technologiach przetwórczych i wytwórczych. Niekontrolowany rozwój techniki, coraz lepiej zorganizowana produkcja towarów codziennego użytku, prowadziły do eksploatacji naturalnych zasobów i skażenia naturalnego środowiska. Pod wpływem tych zjawisk

---

¹ Prof. A. LOHNER, *Historyczne korzenie etycznych poglądów Petera Singera*, w: *Utylitaryzm w bioetyce. Jego założenia i skutki na przykładzie poglądów Petera Singera*, red. W. BOŁOZ, G. HÖVER, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2002, 49-99.

zaczęła narastać świadomość ekologiczna w krajach bardziej rozwiniętych. Jej wyrazem był tzw. raport U Thanta, Sekretarza Generalnego ONZ z dnia 26 maja 1969. Dokument ten po raz pierwszy w historii prezentował opinii publicznej bogate dane wskazujące na zniszczenie środowiska naturalnego i jego niekorzystne konsekwencje, wzywał wszystkie kraje do racjonalnego korzystania z zasobów Ziemi i do wysiłków na rzecz ochrony ekosystemu.

Wszystkie te zjawiska rodziły pytania dotyczące sposobu, w jaki człowiek powinien się do nich odnosić. Komu przysługuje prawo podejmowania ważnych decyzji dotyczących życia i zdrowia jednostek i grup ludzkich? Kto powinien kontrolować przyspieszony rozwój naukowo-techniczny? Jak należy chronić jednostkę przed negatywnymi skutkami nowych możliwości technicznych, jak dokonywać dystrybucji owoców medycznego postępu? Jak regulować prawnie i etycznie nowe możliwości? Jak ograniczyć niekontrolowaną eksploatację naturalnych zasobów i przeciwdziałać skażeniu ziemi, powietrza i wody? Bioetyka była odpowiedzią społeczną na te wszystkie zmiany i wyzwania².

2. Ekologiczne afiliacje bioetyki

Bioetyka zrodziła się jako odrębna dyscyplina naukowa w wyniku refleksji Van Rensselaera Pottera (1911-2001), profesora onkologii University of Wisconsin w Madison (USA), nad przebiegiem i skutkami rewolucji naukowej i technicznej we współczesnym świecie. Swoje przemyślenia i propozycje dotyczące bioetyki zawarł on w dwóch publikacjach: w artykule *Bioethics: The Science of Survival, Perspectives in Biology and Medicine* 14(1970), 120-135 oraz w książce *Bioethics: Bridge to the Future*, Englewood Cliffs 1971.

Chociaż twórcą i pierwszym autorem stosującym określenie „bioetyka” był V.R. Potter, to jednak spożytkował on dorobek wielu innych uczonych głównie o orientacji ekologicznej, stąd uzasadnione jest twierdzenie o ekologicznej proveniencji bioetyki.

Profesor onkologii z University of Wisconsin twierdził, że w drodze do bioetyki największy wpływ wywarł na niego angielski embriolog i genetyk C.H. Waddington (1905-1975), który – jego zdaniem – był bioetykiem już wtedy, gdy bioetyka jeszcze nie istniała. Waddington dostrzegł bowiem i rozumiał potrzebę tworzenia nauki opartej na biologii i domagał się związania z biologią etyki, chociaż zgadzał się, że nie należy na podstawie faktów biologicznych formułować wniosków o powinności moralnej. Zaproponował on następujące kryteria norm etycznych opar-

---

² Por. D. CALLAHAN, *Bioethics, Encyclopedia of bioethics. Revised edition*. Georgetown University 1995, V.1, 247-255.

tych na wiedzy biologicznej: 1) powszechne dobro; 2) etyczny system powszechnie ważny, oraz 3) biologicznie uzasadniona mądrość ludzka. Do tych kryteriów odwoływał się później Potter, gdy formułował on własne kryterium mające rozstrzygać o dobru i złu w bioetyce. Kryterium tym miało być: **przetrwanie życia na ziemi**. Stąd też nazwał on bioetykę nauką o przetrwaniu (science of survival).

Innym prekursorem bioetyki oddziałującym na V. R. Pottera był Th. Dobzhansky (1900-1975), profesor zoologii w Columbia University. W roku 1958 opublikował on artykuł zatytułowany *Evolution at work* zawierający trzy ważne, wypracowane przez niego idee, które zainspirowały Pottera do nowych przemyśleń:

- 1) Żadne prawo biologiczne nie zapewnia gatunkowi ludzkiemu rozwoju ani nawet przetrwania.
- 2) Wyłącznie gatunek ludzki ma świadomość dokonanej w przeszłości własnej ewolucji i konieczności zapewniania jej warunków kontynuacji.
- 3) Obowiązkiem nauki jest odnalezienie i wyodrębnienie tych programów rozwoju, których natura nie dostarczyła³.

Według Th. Dobzhanskyego dobór naturalny kierując się zasadami biologicznymi wywołuje zmiany genetyczne, umożliwiające gatunkowi przetrwanie w bliższej perspektywie. W dłuższym jednak wymiarze czasu nabyte cechy mogą okazać się zgubne, o czym przypomina historia np. w odniesieniu do dinozaurów. Dwie pierwsze idee Dobzhanskyego opisują zachodzące w przyrodzie zjawiska, stanowią zatem idykatyw, ponieważ ukazują to, co obiektywnie istnieje. Natomiast trzecia zasada wskazuje na wynikające z nich konsekwencje i ma charakter imperatywu; domaga się określonych zachowań środowisk naukowych. Ta ostatnia przesłanka była prawdopodobnie dla Pottera inspiracją do zajęcia stanowiska wobec pojawiających się zagrożeń. Zaczął on głosić tezę, że świadomość kryzysu ekologicznego powinna być wykorzystana w tym celu, aby nie dopuścić do całkowitego załamania się ziemskiego ekosystemu. Później postulat ten uczynił pierwszym i najważniejszym zadaniem bioetyki. Był bowiem przekonany, że poszczególne osoby ludzkie mają instynkt samozachowawczy umożliwiający im przetrwanie, jednak suma tego instynktu nie gwarantuje przetrwania rasy ludzkiej. Dlatego ludzie powinni rozwinąć wiedzę o warunkach przetrwania swojego gatunku⁴.

Innym autorem wpływającym na Pottera był Aldo Leopold (1887-1948), który przez wiele lat pracował w leśnictwie Stanów Zjednoczonych i zajmował się ochroną dzikich zwierząt. Od 1933 roku był profesorem University of Wisconsin w Madison. Jego praca uświadomiła mu, że ziemia to nie tylko gleba, ale także „fontanna energii wypływająca z gle-

---

³ TH. DOBZHANSKY, *Evolution at work*, Science 127, 1091-1098.

⁴ Por. G. RUSSO, *Storia della Bioetica dalle origini ad oggi*, w: *Storia della Bioetica. Le origini, il significato, le istituzioni*, red. G. Russo, Armando Editore 1995, 26n.

by i krążąca między wodą, roślinami oraz zwierzętami i na powrót wracająca do gleby". Uważał on, że tradycyjna etyka jest antropocentryczna; koncentrując się na człowieku nie jest ona w stanie uchronić świat przed zniszczeniem ekosystemu. Dlatego też, jego zdaniem, trzeba stworzyć tzw. „etykę Ziemi” (land ethic), czyli naukę, która określałaby powinności człowieka względem ziemi, roślin i zwierząt. A. Leopold uważał, że w tym celu trzeba przyznać status etyczny nie tylko człowiekowi, ale także wszystkim istotom żywym⁵.

Etyka Ziemi Leopolda opiera się na dwóch zasadach: ewolucji i ekologii. Leopold twierdził, że etyka ewoluuje – podobnie jak społeczeństwo – od moralności plemiennej do uniwersalnej etyki ludzkości obejmującej swoim zasięgiem nie tylko gatunek ludzki, ale całą wspólnotę ziemskiej biosfery. Ewolucja jest podstawą pokrewieństwa wszystkich żywych organizmów na ziemi, z którymi gatunek ludzki współlistnieje. Ekologia natomiast dała przesłanki Leopoldowi do ujęcia przyrody jako wspólnoty zhierarchizowanych ekosystemów, które są wzajemnie zintegrowane i dostosowane do siebie. Dlatego też zmiany zachodzące w jednym obszarze ekosystemu powodują zmiany w pozostałych częściach. Mają one też wpływ na ludzi. Według Leopolda zakłócenie homeostazy ekosystemu nastąpiło w następstwie eksplozji demograficznej, która towarzyszy rozwojowi techniki. Nie bez znaczenia jest również coraz wyższy poziom higieny. Dlatego zaproponował on jako pierwszy krok w celu ochrony naturalnego środowiska wprowadzenie czynnika zerowego wzrostu populacji ludzkiej. Zmiany w ekosystemie będące następstwem działalności człowieka są tak dalekie, że – zdaniem Leopolda – jego los zależy już tylko od dalszego postępowania człowieka. Stąd jego postulat zapobiegania dalszej dewastacji biotopów.

V.R. Potter przejął tę myśl Leopolda i twierdził, że gatunek ludzki może przetrwać tylko wtedy, gdy *ekosystem jako całość będzie zdolny do naprawienia i przetrwania 'gwałtu' dokonanego przez gatunek ludzki w trakcie eksploatacji ekonomicznej*⁶. Ekologiczne korzenie jego myślenia zaowocowały koncepcją bioetyki rozumianej jako nauka o przetrwaniu wraz ziemskim ekosystemem gatunku ludzkiego (science of survival). Bioetyka w ujęciu V.R. Pottera domaga się nowego stylu życia, który będzie uwzględniał inne, obok ludzi, organizmy ekosystemu.

To prowadziło też Pottera do ujmowania symbolicznego bioetyki jako mostu. We wspomnianej już książce zatytułowanej *Bioethics: Bridge to the Future*, napisał, że „mostem wiodącym ludzkość ku przyszłości jest nowa dyscyplina naukowa”, która łączy znajomość biologii z wiedzą dotyczącą wartości ludzkich. Nazwa owej dyscypliny *bioetyka* odzwierciedla połą-

⁵ Por. A. FILIPOWICZ, *Bioetyka. Dialog w obronie życia*, Warszawa 2002, 42.

⁶ Por. V.R. POTTER, *Potter, Global Bioethics. Building on the Leopold Legacy*, Michigan State University Press, East Lansing 1988. 18.

czenie dwu dziedzin wiedzy⁷. Tak rozpoczyna się historia bioetyki, jako nowej dyscypliny, która rozwija się żywiolowo.

3. Bioetyka jako wiedza etyczna w dziedzinie biomedycyny

W tym samym czasie, gdy określenie *bioetyka* zostało wprowadzone do słownika naukowego w University of Winsconsin, pojawiło się ono także w Instytucie Kennedy'ego przy Georgetown University, założonym przez holenderskiego ginekologa Andre Hellegersa, z tą jednak różnicą, że ten ostatni rozumiał ją bardziej wąsko⁸. O ile bowiem koncepcja bioetyki Pottera ma charakter środowiskowy i ekologiczny, to koncepcja Hellegersa aplikowała ten termin do etyki medycznej i badań biomedycznych⁹. Hellegers dostrzegał potrzebę bioetyki ze względu na konieczność respektowania i ochrony praw pacjentów.

Dzisiaj widać, że między wspomnianymi dwoma koncepcjami bioetyki nie ma sprzeczności, ale posiadają one inny zakres. Bioetyka w znaczeniu Pottera jest pojęciem nadrzędnym, bierze ona pod uwagę życie na ziemi. Posiada ona dwie części składowe, etykę środowiskową, czyli ekoetykę, oraz etykę medyczną koncentrującą się na ochronie godności osoby i praw człowieka przy przekazywaniu życia i jego zakończeniu oraz podczas różnych interwencji dotyczących życia i zdrowia człowieka. Do konfliktu pomiędzy tymi dwoma sposobami rozumienia bioetyki dochodzi wtedy, gdy bioetyka traktowana jest jako nauka o ochronie życia na Ziemi, nawet kosztem życia ludzkiego, czego domagają się tzw. „nowi bioetycy”, uzasadniając w ten sposób dopuszczalność aborcji.

Chociaż bioetyka ma niewątpliwie ekologiczną proveniencję, dzisiaj jest ona rozumiana jako dyscyplina związana z ochroną i promocją życia i zdrowia ludzkiego. Można ją uważać za metodologię konfrontowania nauk biomedycznych z naukami humanistycznymi. Stanowi ona zatem dyscyplinę autonomiczną i nie utożsamia się ani z deontologią lub etyką medyczną, ani z prawem medycznym, ani z prawami człowieka. Nie można jej także traktować jako część etyki filozoficznej lub religijnej¹⁰.

---

⁷ „Bioethics is advanced as a new discipline that combines biological knowledge with a knowledge of human value systems (...). I chose bio – to represent biological knowledge, the science of living systems; and I chose – ethics to represent knowledge of human value systems”. V.R. POTTER, *Bioethics: Bridge to the Future*, Englewood Cliffs 1971, 2.

⁸ Por. W.T. REICH, *Il Termine Bioetica*. Nascità, Provenienza, Forza, [w:] *Storia della Bioetica*. Le origini, il significato, le istituzioni, red. G. Russo, *Storia della Bioetica*, dz. cyt., 176.

⁹ Por. tamże, 158-160.

¹⁰ Por. E. SGRECCIA, A.G. SPAGNOLO, *Dall'etica professionale alla bioetica*, w: *Bioetica. Manuale per i Diplomi Universitari della Sanità*, red. E. SGRECCIA, A.G. SPAGNOLO, M.L. DI PIETRO, Milano 1999, 51.

Do takiego rozwoju rozumienia bioetyki przyczyniły się liczne instytuty rozsiane po całym świecie, zajmujące się tą dyscypliną. Na kierunek rozwoju wpłynęły jednak znacząco dwa ośrodki amerykańskie, którym należy poświęcić więcej uwagi.

a) Hastings Center

Uniwersytety amerykańskie przed rokiem 1967 nie podejmowały systematycznej refleksji nad zagadnieniami etyki medycznej. Problematyka ta była jednak znana uczelniom katolickim, w tym papieskim uniwersytetom rzymskim, jako tzw. medycyna pastoralna. W roku 1967 stanowy uniwersytet w Pensylwanii otworzył, jako jeden z pierwszych w USA, Wydział Nauk Humanistycznych przeznaczony dla studentów medycyny. Zagadnienie ludzkich wartości w medycynie zaczęło także interesować niektórych polityków waszyngtońskich. W tym samym roku (1967) utworzono w USA Narodowy Instytut Zdrowia (National Institute of Health), podejmujący kwestie dotyczące zdrowia społecznego. W takim to kontekście społecznym i naukowym został założony w roku 1969 instytut badawczy znany w świecie pod nazwą Hastings Center, w którym ludzie zainteresowani etyką ogólną mogli spotkać się z ekspertami w dziedzinie medycyny, aby podejmować w dyskusjach zagadnienia humanistyczne w naukach medycznych¹¹. To centrum badawcze rozpoczęło wydawać od czerwca 1971 roku pismo zatytułowane *Hastings Center Report*, które odegrało ogromną rolę w powstaniu bioetyki, ponieważ było cytowane w mass mediach, a także służyło jako pomoc dla wykładowców bioetyki. O rozwoju tego ośrodka bioetycznego świadczy fakt, że na początku współpracowało z nim zaledwie kilku uczonych, a w roku 1973 było ich już 300. Dziś natomiast ośrodek ten liczy około 15 tysięcy członków, z których około 1500 jest wykładowcami wyższych uczelni. Twórcami Hastings Center byli: Daniel Callahan, filozof wychowania i psychiatra, dr Gaylin¹².

Statut Instytutu w Hastings stawiał przed nim trzy cele:

- 1) obserwowanie i badanie pod względem etycznym, prawnym i społecznym najważniejszych problemów wyrastających z rozwoju medycyny i biologii;
- 2) stymulowanie i pomaganie wyższym uczelniom w tworzeniu programów nauczania etyki i nauki życia;
- 3) dostarczanie informacji instytucjom publicznym, prawnym i politycznym na ich prośbę¹³.

---

¹¹ Por. G. Russo, art. cyt., 30.

¹² Por. tamże, 31.

¹³ Por. The Hastings Center. Recent Activities, Hastings on Hudson (NY) 1974, 3.

Chociaż Instytut zajmował się wieloma zagadnieniami (np. polityka sanitarna, medycyna pracy, etyka zawodowa, międzynarodowa polityka w zakresie zdrowia), w centrum zainteresowania była bioetyka i na tym polu dokonane zostały największe osiągnięcia. Centrum dostarczyło podstawowych kryteriów pozwalających stwierdzić fakt śmierci. Instytut nie prowadził działalności akademickiej, jednak podejmowane były w jego ramach organizacyjnych różne formy dydaktyki. Najbardziej znaną formą był program dla prowadzących badania i uczonych z wyższymi stopniami uniwersyteckimi trwający od 2-6 tygodni, wprowadzający w problematykę bioetyczną poprzez uczestnictwo w działalności Instytutu.

b) Kennedy Institute

Miejscem powstania bioetyki jako dyscypliny naukowej jest inna placówka – The Joseph and Rose Kennedy Institute for the Study of Human Reproduction and Bioethics. Jego twórcą był A. Hellegers, fizjolog i embriolog holenderskiego pochodzenia (1926-1979). Będąc wykładowcą w John Hopkins University w Baltimore został on mianowany członkiem, powołanej przez Jana XXIII (1963 r) a rozszerzonej przez Pawła VI, Papieskiej Komisji do Spraw Rodziny, Zaludnienia i Rozrodczości. W roku 1967 Hellegers przeniósł się do Uniwersytetu w Georgetown, w którym istniał od 1962 roku Center for Population Research – placówka naukowa badająca problemy demograficzne. Hellegers rozumiał potrzebę interdyscyplinarnych badań w zakresie biologii i medycyny, aby zgodnie z ideą Pottera przerzucić pomost pomiędzy biologią a naukami humanistycznymi. W tym celu, przy pomocy rodziny Kennedy, założył w roku 1971 The Joseph and Rose Kennedy Institute for the Study of Human Reproduction and Bioethics. Celem utworzonej placówki, znanej na całym świecie pod skróconą nazwą *Kennedy Institute*, była dydaktyka i praca badawcza oraz usługi na rzecz instytucji publicznych w zakresie trzech kręgów zagadnień: zaludnienia, bioetyki oraz reprodukcji ludzkiej. Równoległe do tych trzech podejmowanych zagadnień Kennedy Institute miał trzy wydzielone części organizacyjne: centrum bioetyczne, centrum badań demograficznych i laboratoria badań nad biologią reproduktywną¹⁴. Kennedy Institute od samego początku miał akademicki charakter i przyciągał do współpracy tak wybitnych uczonych jak: Häring, McCormick, Curran, Hawernas i Józef Fuchs.

W. Reich, badacz zajmujący się pochodzeniem i rozwojem określenia *bioetyka* oraz dyscypliny naukowej tak nazwanej, uważa, że choć słowo to pochodzi od wspomnianego wyżej założyciela Hastings Institute – V.R Pottera, to jednak nadanie bioetyce rangi naukowej dokonano się w Kennedy Institute. Jego zdaniem istnieją też znaczne różnice w pojmowaniu

---

¹⁴ Por. G. Russo, art. cyt., 36n.

bioetyki. O ile Potter podkreślał znaczenie globalne bioetyki jako nauki o przetrwaniu gatunku, to Hellegers i jego szkoła podkreślała problematykę wpływu skutków nowych technologii biologicznych i medycznych na społeczeństwo.

Centrum bioetyczne Instytutu Kennedy'ego było związane z Wydziałem Filozoficznym i Medycznym Uniwersytetu. Warto zauważyć, że w ramach Wydziału Filozoficznego nadawano studentom stopnie naukowe z bioetyki (master i doktor). Instytut liczył około 30 pracowników naukowych. Zaliczał się do nich także W.T. Reich, redaktor *Encyclopedia of Bioethics* (1978), pierwszego encyklopedycznego dzieła w tej dziedzinie. Instytut publikuje również roczniki *Bibliography of Bioethics*, zawierające wydawnictwa w zakresie tej dziedziny¹⁵.

c) Definicja bioetyki

Bioetyka dzisiaj jest samodzielną dyscypliną naukową o interdyscyplinarnym charakterze. Jest ona rzeczywistością złożoną, wielowymiarową. Nie utożsamia się bowiem ani z etyką medyczną, ani też z określonym systemem etycznym. Dlatego też zachodzą duże trudności ze zdefiniowaniem tak kompleksowej i wielowymiarowej nauki. Wśród wielu prób definicji bioetyki za najbardziej zbliżoną do rzeczywistości wydaje się następująca: *Bioetyka – krytyczne badanie moralnych aspektów podejmowanych decyzji odnoszących się do zdrowia i życia ludzkiego oraz implikujących nauki biologiczne*¹⁶.

W tym samym kierunku idzie definicja zawarta w poprawionej wersji wydawanej przez Georgetown University *Encyclopedia of Bioethics* (1995). Bioetyka według tej koncepcji to: *Systematyczne studium aspektów (wymiarów) moralnych – wraz z moralną oceną, decyzjami, praktyką i polityką – nauk o życiu i opiece zdrowotnej, stosujące różnorodność etycznych metodologii w interdyscyplinarnym ujęciu*¹⁷.

Przytoczona definicja odchodzi od koncepcji pioniera bioetyki, Van Rensselaera Pottera. I chociaż przedmiotem badania tak rozumianej bioetyki są *nauki o życiu*, to jednak koncentruje się ona na problematyce ludzkiej i uwarunkowaniach ludzkiego życia i zdrowia. Problematyka ochrony całego ekosystemu podejmowana jest raczej w etyce środowiskowej lub ekologicznej.

---

¹⁵ Por. W. BOŁOZ, *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997, 28nn.

¹⁶ Por. S. GOROVITZ, *Bioethics and Social Responsibility*, *The Monist* 60 (January 1977), 3. Cytuję za: TH. A. SHANNON, *An Introduction to Bioethics*, New York 19973, 8.

¹⁷ Bioethics, it can be defined as *the systematic study of the moral dimensions – including moral vision, decisions, conduct, and policies – of the life sciences and health care, employing a variety of ethical methodologies in an interdisciplinary setting*. W. TH. REICH, Introduction, , *Encyclopedia of bioethics*. dz. cyt., V.1, xxi.

4. Interdyscyplinarny charakter bioetyki

Przedmiotem bioetyki, zgodnie z przytoczoną definicją, jest etyczny aspekt nauk o życiu oraz ich zastosowań w praktyce. Takie ujęcie jest ogromnie szerokie i wieloaspektowe. Do nauk o życiu zaliczane są bowiem biologia, biochemia i medycyna, co sprawia że bioetyka ma bardzo szerokie spektrum badań. Teoretyczne i praktyczne zastosowanie tych nauk poddawane jest ocenie etycznej, a więc ich zgodności z określonym systemem aksjologicznym. A to z kolei otwiera nowy zakres różnorodności, ponieważ pluralizm światopoglądowy i aksjologiczny we współczesnym świecie nie zachodzi tylko w odrębnych kulturach (stąd bioetyka kulturowa), ale także w obrębie poszczególnych społeczeństw istnieją grupy o zdecydowanie różniących się poglądach w odniesieniu do świata wartości. Dlatego też istnieją różne ujęcia bioetyki. Do najważniejszych ujęć należy zaliczyć bioetykę religijną (chrześcijańska, katolicka, protestancka, żydowska, islamska, buddyjska itd.) oraz świecką, która również musi być zróżnicowana ze względu na założenia antropologiczno-etyczne. Do najbardziej znanych i cenionych świeckich ujęć należy zaliczyć koncepcję Beauchamp'a i Childress'a odwołującą się do czterech podstawowych zasad: autonomii, nieszkodzenia, dobroczynności i sprawiedliwości. Zasady te winny być stosowane przez odwoływanie się do norm „moralności potocznej” oraz przez uszczegółowianie zagadnień i „wyważanie argumentów”¹⁸. Chociaż autorom tym nie można odmówić troski o obiektywizm w poszukiwaniu koncepcji mogącej być powszechnie przyjętą, to wydaje się, że – wbrew deklarowanej racjonalności – ich odwoływanie się do moralności potocznej (common morality) jest zbyt bliskie intuicjonizmowi, a metoda „wyważania „argumentów” nie gwarantuje ostatecznych rozstrzygnięć kwestii bioetycznych (np. aborcji)¹⁹. Koncepcja ta nie jest zatem niezawodną pomocą w poszukiwaniu praktycznych rozwiązań.

Tymczasem praktyczne rozwiązania mogące być powszechnie przyjęte są bardzo potrzebne, ponieważ problemy bioetyczne stają się coraz częściej problemami społecznymi i politycznymi i domagają się regulacji prawnych. Aborcja, transplantacja, prokreacja wspomagana medycznie, terapie związane ze stosowaniem komórek macierzystych, żywność modyfikowana genetycznie i wiele innych zagadnień stają się przedmiotem zainteresowań instytucji prawodawczych. U podstaw rozstrzygnięć prawnych powinny być rozstrzygnięcia etyczne, inaczej prawo będzie miało charakter czysto polityczny, uzależniony od grupy sprawującej władzę.

---

¹⁸ Prof. BEAUCHAP T.L., CHILDRESS J.F., *Zasady etyki medycznej*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1996.

¹⁹ Prof. S.B. RAE, P.M. COX, *Bioethics. A Christian Approach in a Pluralistic Age*, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK, 1999, 60nn.

5. Znaczenie praw człowieka dla współczesnej bioetyki

Bioetyka poszukuje ocen moralnych dla podejmowanych decyzji w dziedzinie ochrony życia i zdrowia. Posługuje się przy tym różnymi metodami, zawsze jednak potrzebuje określonego kryterium, do którego może się odwołać. Biorąc pod uwagę pluralizm cywilizacji i systemów etycznych we współczesnym świecie, istnieje ogromna trudność znalezienia takiego kodu etycznego, który mógłby być przyjęty przez wszystkich lub przynajmniej przez większość. Nie może to być zatem żaden system etyczny o proweniencji religijnej, ani też antyreligijnej, ponieważ napotka na zdecydowany sprzeciw określonych środowisk.

W pluralistycznym świecie najbardziej uniwersalnym kryterium moralnym są prawa człowieka wynikające z zasady: *Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach. Są one obdarzone rozumem i sumieniem oraz powinny postępować wobec siebie w duchu braterstwa* (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Art. 1). Zasada ta posiada wiele zalet. Opowiadają się za nią główne tradycje religijne: judaizm, chrześcijaństwo oraz islam. Jest ona kompatybilna z całą tradycją etyki medycznej, aż do przysięgi Hipokratesa włącznie. Większość konwencji i deklaracji dotyczących postępowania medycznego wprost odwołuje się do godności człowieka i jego praw. Prawa człowieka są dzisiaj stałym elementem systemów prawnych państwowych i międzynarodowych.

Istnieje problem, jaki punkt wyjścia wziąć przy rozważaniu praw człowieka. Wydaje się, że najlepszym punktem wyjścia jest prawo międzynarodowe z *Powszechną Deklaracją Praw Człowieka*. Jest on dogodny dlatego, ponieważ jest faktem, dzięki czemu unika się teoretycznych rozważań i zarzutu o systemowe ujęcie. Prawo międzynarodowe powstało jako odpowiedź na zjawiska zagrażające poszczególnym ludziom, które szczególnie nasiliły się w czasie II Wojny Światowej (obozy koncentracyjne i inne formy eksterminacji). Jest ono zapisem tragicznych doświadczeń i wynikających z nich wniosków. Bardzo jasno wskazuje na to PDPC (Wstęp, ustęp 2): „zważywszy, że brak poszanowania i pogarda dla praw człowieka doprowadziły do aktów barbarzyństwa, które wstrząsnęły sumieniem ludzkości, a nadejście świata, w którym ludzie będą korzystać z wolności słowa i przekonań oraz wolności od strachu i niedostatku, ogłoszono jako najwznioślejszy cel człowieka...”. Prawa człowieka na terenie prawa międzynarodowego są powszechnie przyjmowane, natomiast na terenie filozofii są kontestowane przez niektóre środowiska. Prawa te zawiera wykładnię standardów, jak też bardzo bogatą bibliografię.

Niekiedy pojawia się zarzut, że prawa człowieka są wytworem kultury Zachodu, więc nie mogą mieć one roszczeń uniwersalistycznych. W praktyce życia prawa te zostały jednak powszechnie zaakceptowane i w prowadzone do większości krajowych systemów prawnych, bez konieczności redefiniowania różnych kultur.

Godność człowieka może być rozpatrywana w aspekcie filozoficznym, psychologicznym, religijnym i prawnym. W aspekcie ontologiczno-personalistycznym fakt bycia człowiekiem jako bytem osobowym zawiera podstawę do uznania jego godności niezależnie od rasy, klasy, religii, wykształcenia, stanu posiadania, a nawet poziomu moralnego. Ta ludzka godność jest niezbywalna. Z godności ontologicznej wynika godność ludzkiej działalności, funkcje rodzicielskie, itd. Godność spełnia funkcje motywacyjne ukierunkowując postępowanie zgodnie z uznawanym systemem wartości, broniąc swojego obrazu przed zniekształceniami wynikającymi z postępowania sprzecznego z własnym przekonaniem i sumieniem, a także z normami społecznymi. Godność integruje osobowość niezależnie od doświadczeń, stanowi komponent poczucia sensu życia i powinności²⁰.

W prawie międzynarodowym podstawowe cechy godności ukazywane są w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (Wstęp.a): *uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie*. Ponieważ godność ludzka jest przyrodzona, dlatego jest powszechna, nienabywalna i niezbywalna (nikt nie może jej się wyzbyć, ani zostać pozbawiony). Godność ta jest także równa wszystkim ludziom, o czym zapewnia art.1. *Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach*. Warto zauważyć, że określenie „rodzą się wolne i równe w godności i prawach” nie oznacza, że warunkiem posiadania godności jako podstawy równości i wolności jest fakt urodzenia, chociaż akty prawa międzynarodowego nie określają, kiedy ma miejsce początek człowieka.

Warto zauważyć, że Europejska Konwencja Bioetyczna wprowadziła określenie istota ludzka (art.1, 2). Sprawozdanie wyjaśniające do Europejskiej Konwencji Bioetycznej zawiera następującą uwagę: „Konwencja wykorzystuje również termin „istota ludzka”, głosząc konieczność ochrony istoty ludzkiej w jej godności i w jej tożsamości. Stwierdzono, że powszechnie przyjęta jest zasada, zgodnie z którą godność ludzka oraz tożsamość gatunku ludzkiego powinny podlegać poszanowaniu od zapoczątkowania życia”(pkt 19)²¹.

6. Prawa człowieka jako element etyki uniwersalnej?

McIntyre twierdzi, że prawa człowieka są dla wielu współczesnych fikcją, ponieważ nie ma racji dla powszechnego przekonania o ich istnieniu i obowiązywalności. Jego zdaniem można je zatem porównać do cza-

---

²⁰ Por. Z. CHLEWIŃSKI, Z. ZALESKI, *Godność*, Encyklopedia Katolicka, T.5, 1231.

²¹ *Europejskie standardy bioetyczne. Wybór materiałów*, opr. T. JASUDOWICZ, Toruń 1998, 21.

rownic lub jednorożca, w istnienie których prawie nikt dzisiaj nie wierzy. Cytowany filozof uważa, że w okresie postmodernistycznym istnieją tylko pojedyncze kultury, w których obowiązują fragmentaryczne etyki. Język moralności znajduje się w stadium rozprężenia²². A stało się tak dlatego, ponieważ zniknął kontekst, w którym słownik moralny posiadał swój sens. W konsekwencji zanikło również rozumienie teoretyczne i praktyczne moralności²³.

Odpowiadając na takie zarzuty trzeba najpierw ukazać, że mimo różnic kulturowych istnieją wspólne cechy natury ludzkiej, do których trzeba zaliczyć potrzebę do życia w wolności, prawdzie i sprawiedliwości. Leszek Kołakowski uważa, że godząc się na twierdzenie, jakoby prawa człowieka były wytworem europejskiej kultury i dlatego nie znajdowały one zastosowania i zrozumienia w społecznościach o innej tradycji, zakładamy, że Europejczycy i Amerykanie nie lubią tortur, natomiast Wietnamczycy, Chińczycy i Muzułmanie znajdują w nich upodobanie. Tak samo można by powiedzieć, że jedni lubią być kolonizatorami, a inni członkami wspólnot kolonizowanych. Tymczasem elektrody przyłożone do dziąseł rozłupują zęby w ten sam sposób, niezależnie, czy dzieje się to w Manili, czy w Moskwie. Również ból ma charakter uniwersalny, i jest tak samo odczuwany w USA, w Wietnamie, jak i w Chinach.

Ponieważ myślenie dopuszczające podział na wolnych i niewolników, torturujących i torturowanych, jest sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem, dlatego świat potrzebuje jakiegoś kryterium zakazującego tortur we wszystkich okolicznościach. Kryterium takim niewątpliwie mogą stanowić prawa człowieka. Prawa te bowiem:

- 1) Mają moralny charakter. Wskazuje na to wyraźnie art. 1. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: *Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach. Są one obdarzone rozumem i sumieniem oraz powinny postępować wobec siebie w duchu braterstwa.*
- 2) Zgadza się z tezą, że we współczesnym świecie nie wszystkie deklaracje i paktów praw ludzkich są stosowane, jednocześnie jednak trzeba przyznać, że dzisiaj żadne państwo na świecie nie neguje słuszności tych praw i nie przyznaje się otwarcie do ich łamania. Można więc powiedzieć, że jest to jedyny światowy standard etyczno-prawny. Zdumiewać wręcz musi ten sam stosowany język i rozumienie w różnych częściach świata.
- 3) Chociaż niewątpliwie prawa człowieka są dyskutowane i podejmowane są próby zróżnicowanej interpretacji, to jednak stały się one już czę-

---

²² Prof. A. MACINTYRE, *Der Verlust der Tugend. Zur moralischen Krise der Gegenwart*, Campus Verlag Frankfurt/new York 1987, 9.

²³ Prof. D. LITTLE, *The Nature and Basis of Human Rights*, [w:] *Prospects for a Common Morality*, red. G. OUTKA, J.P. REEDER, Princeton, New Jersey 1993, 73.

ścią uniwersalnej kultury świata. W całym świecie przypisywane są „prawa indywidualne” każdemu człowiekowi, bez różnicy rasy, religii, płci itd. Opozycja przeciwko prawom człowieka jest zrozumiała, ponieważ naruszają one przywileje tych, którzy korzystają dotąd z nierówności wśród ludzi. Czyż jednak nie było podobnych reakcji w przypadku prób zniesienia niewolnictwa, pańszczyzny, szlachectwa itd.?

- 4) Potrzebę praw człowieka uświadomiło wspólnocie międzynarodowej naruszanie godności człowieka w czasie II wojny światowej. Współczesne środki techniczne dają ogromną możliwość naruszania praw osoby, dlatego też musi być system uniemożliwiający takie nadużycia²⁴.

Na początku lat sześćdziesiątych XX wieku zaczęto w USA powoływać tzw. Institutional Review Boards, czyli komisje etyczne w medycznych instytucjach naukowych. Była to reakcja na skandaliczne nadużycia w stosunku do osób poddanych medycznym eksperymentom naukowym. Dobrze ilustrują to następujące przykłady. W roku 1932 rozpoczęto obserwacje 400 osobowej grupy chorych na syfilis. Chorym tym jednak, już po odkryciu penicyliny (1940 r), odmawiano leczenia przy jej pomocy, aby w ten sposób móc obserwować naturalny przebieg tej choroby. Dopiero w roku 1972, pod wpływem informacji prasowych i wzburzenia opinii publicznej, zaprzestano tych makabrycznych badań. Inny badawczy ośrodek naukowy w stanie New York na początku lat 50-tych ubiegłego wieku, wstrzykiwał dzieciom wirusy żółtaczkowe, aby testować na nich skuteczność odpowiedniego leku. Najbardziej jednak opinię publiczną poruszył fakt, że pewien znakomity lekarz wstrzykiwał komórki rakowe ciężko chorym pacjentom, aby sprawdzić czy reakcja obronna ich organizmów będzie podobna, jak u ludzi zdrowych. Pod wpływem takich przypadków podjęto szersze badania dotyczące etycznej poprawności badań naukowych. Wyniki tych badań wykazały, że na 100 przeprowadzonych badań naukowych w dziedzinie medycyny, przynajmniej 12 było nagannych z etycznego punktu widzenia. Podobne wyniki uzyskano zarówno w USA, jak też w niektórych krajach europejskich. Pod wpływem takich doświadczeń Deklaracja Helsińska z roku 1964 podała wymogi prowadzenia badań naukowych w dziedzinie medycyny, zakładając w tym również zgodę odpowiedniej komisji etycznej²⁵.

Od Deklaracji Helsińskiej minęło prawie 40 lat. Wypracowane zostały w tym czasie liczne dokumenty chroniące chorego człowieka, albo też zmierzające do bardziej kompleksowej gwarancji jego autonomii i bezpieczeństwa. Na szczególną uwagę zasługuje wspomniana już *Konwencja o*

---

²⁴ Por. tamże, 74n.

²⁵ Por. G. BRUDER, *Ethikkommissionen und ethischer Diskurs*, w: tenże (red.), *Angewandte Ethik und Medizin*, Würzburg 1999, 85.

ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w kontekście zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie zwana potocznie Europejską Konwencją Bioetyczną, która została przyjęta dnia 19 listopada 1996 roku przez Komitet Ministrów Rady Europy, a podpisana dnia 4 kwietnia 1997 roku w Oviedo (Hiszpania). Dokument ten wyznacza europejskie standardy bioetyczne na wiele lat. Wskazuje przy tym na fundamentalną rolę godności człowieka i jego praw, jako podstawowe kryterium wyznaczające granice pomiędzy tym, co godziwe i niegodziwe w dziedzinie ochrony życia i zdrowia człowieka.

Również w Stanach Zjednoczonych przywiązuje się coraz większą rolę prawom człowieka przy rozwiązywaniu trudnych współczesnych problemów bioetycznych upatrując w nich granicę rozwiązań umownych²⁶. Wydaje się zatem, że chociaż prawa człowieka nie utożsamiają się z bioetyką, to jednak pozostają one w ścisłym wzajemnym związku. Bioetyka potrzebuje godności ludzkiej i wyrastających z niej praw człowieka jako kryterium określającego działania godziwe i dopuszczalne w praktyce medycznej od postępowania nagannego i niemoralnego.

Bioethics: history and addressing issues

SUMMARY

Bioethics is a new scientific branch created over 30 years ago, connecting natural sciences (biology, medicine) with „the science of morals in human conduct” (ethics). Bioethics started to grow in the area of ecology, therefore primarily it appeared as a discipline of environmental protection and preservation of ecosystem (environmental ethics). Later the matter of dispute became limited to problems related to human health and its promotion (medical ethics). However, these problems are closely related to plant preservation and animal life protection. The practice in bioethics is faced with difficulties related to interdisciplinary character of this branch and axiological pluralism of modern world. In consequence, in the area of bioethics most important become human being respect and human rights as touchstones universally accepted in social life practice and international law. A favorable fact is that European Union has recognized and accepted these values as its own cultural identity constituents.

---

²⁶ Por. T. McCONNELL, *Inalienable Rights. The Limits of Consent in Medicine and the Law*, Oxford University Press, 2000.